

Κωνσταντίνα Νικολοπούλου

Τα προπολεμικά ξενοδοχεία της οδού Μαρτύρων 25ης Αυγούστου στο Ηράκλειο Κρήτης

ABSTRACT

The island of Crete attracted affluent foreign visitors with an interest in its history and archaeology as early as the Ottoman era, known in the literature as *Periigites* (travellers). Since the time of the Independence of Crete, and especially after the island was united with the rest of Greece, the number of those visiting Heraklion rose impressively. The new political conditions forced officials to travel often; economic growth was noted and numerous merchants visited the city; travelling to Crete by ship was better organized and the character of the voyages gradually changed. The need for proper shelter for the visitors was a prominent issue and the first well-organized hotels were established as early as the first decade of the 20th c.

After the great massacre of 1898, the 25th of August Martyrs' Avenue in Heraklion was decorated mainly with large buildings that followed the lines of Athenian Neoclassicism and Eclecticism, leaving behind all things related to the architectural morphology of the East. Along this main road, which leads from the old port to the center of the city, the first luxurious hotels of Heraklion were built, designed by important architects of the time, such as Dimitrios Kyriakos.

Articles and references in the local papers presented important aspects of the emergence and development of Greek tourism and the function of the local hotels, the services they offered to their clients and the competition between them.

In this paper, the results of archival and bibliographical research are presented for the first time, highlighting the role of hotels in Heraklion's everyday life, through the study of their architecture, local newspapers clippings and the archives of the Greek Tourism Organization.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ξενοδοχεία, οδός 25ης Αυγούστου, νεώτερη αρχιτεκτονική, Ζέης, τουρισμός, εφημερίδες

Η μελέτη των προπολεμικών ξενοδοχείων της οδού Μαρτύρων 25ης Αυγούστου εντάσσεται σε μια ευρύτερη μελέτη για τα ξενοδοχεία της πόλης του Ηρακλείου κατά την περίοδο αυτή. Η ιδιαίτερα περιορισμένη σχετική βιβλιογραφία οδήγησε στην αναζήτηση πληροφοριών σε αρχειακό υλικό διαφόρων φορέων και στην αποδελτίωση φύλλων του τοπικού Τύπου,

---

* Ευχαριστίες οφείλονται στους κ.κ. Γ. Αλεξάκη, υπάλληλο του Ε.Ο.Τ. Κρήτης, Χρ. Σμέτη, Αν. Διευθυντή Ξ.Ε.Ε., Κ. Ε. Μαμαλάκη, Ιστορικό Ερευνητή, Σ. Φανουράκη, Προϊστάμενο της Ε.Ν.Μ.Κ., Κ. Βακάλογλου, Αρχιτέκτονα-Μηχανικό της Ε.Ν.Μ.Κ. και Μ. Κουσουλάκου, Ιστορικό Τέχνης της Ε.Ν.Μ.Κ. για την πολύτιμη βοήθειά τους κατά την έρευνά μου, καθώς και στον συνάδελφο Στ. Λεκάκη για τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις του στο τελικό κείμενο.

συμπληρώνοντας σημαντικά την ιστορία της εξέλιξης του τουρισμού στο νησί. Στο παρόν άρθρο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της πρωτογενούς αυτής έρευνας που σχετίζονται με την ανάπτυξη της τουριστικής κίνησης στην πόλη του Ηρακλείου, καθώς και με τις επιχειρήσεις του βασικού άξονα που συνέδεε την πόλη με το λιμάνι, προσεγγίζοντάς τον εδώ ως κλειστό σύνολο όπου συγκεντρώνονταν τα πολυτελή ξενοδοχεία της πόλης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έλλειψη χώρων στέγασης για τους ξένους επισκέπτες της πόλης του Ηρακλείου γίνεται αισθητή ήδη από το τέλος του 19ου αι. Τα χάνια που λειτουργούσαν στο κέντρο της πόλης εξυπηρετούσαν τους Κρητικούς που ταξίδευαν για εμπορικούς, κυρίως, λόγους ήταν εξοπλισμένα με τα απολύτως απαραίτητα και με άθλιες συνθήκες υγιεινής.

«Τά εις τήν ὁδόν Πρίγκηπος Γεωργίου¹ διάφορα χάνια μέ τάς βρωμεράς ἀναθυμιάσεις πού ἀναδίδουν, πρό πάντων τήν νύκτα, ἔκαμαν τόν μόνον μας δρόμον ἀδιάβατον. Καί οἱ μέν νοικιασταί δέν ἐνέχονται εἰς αὐτό κατά τίποτε ἄλλο, παρά κατά τό ὅτι προσπαθοῦν νά κερδίσουν τό ψωμί των. Οἱ ἀρμόδιοι ὅμως καιρός εἶναι νά κάμουν μερικάς ἐπιθεωρήσεις διά νά ἀναγκαστοῦν οἱ κύριοι τῶν χανιῶν αὐτῶν νά κρατοῦν περισσοτέραν καθαριότητα ...».²

Τα νέα γεωπολιτικά δεδομένα, σε συνδυασμό με τις σημαντικές αρχαιολογικές ανακαλύψεις της περιόδου και την αυξανόμενη κίνηση ατμόπλοιων στις θάλασσες, διαμορφώνουν, από τις αρχές του 20ού αι., ιδανικές συνθήκες για αύξηση του αριθμού των περιηγητών που επισκέπτονται το νησί: «Πρωτοφανής εἶναι ἡ συρροή τῶν ξένων εἰς τήν πόλιν μας. –Εἶναι ἀδύνατον ἀτμόπλοιο νά φθάσῃ χωρίς νά ἀποβιβασθοῦν περί τούς δέκα περιηγητάς καί περιηγητριάς».³ Ἡ ἔλευση των περιηγητών γίνεται σταθερό θέμα στον τοπικό Τύπο, συχνά συνοδευόμενη από τις απαραίτητες παραιτήσεις ώστε «νά παρουσιασθῶμεν ὅσον τό δυνατόν περισσότερον εὐπρόσωποι».⁴ Βασικός σκοπός της επίσκεψής τους είναι η μετάβασή τους στο Αρχαιολογικό Μουσείο και τις αρχαιότητες της Κνωσού, ενώ πιο σπάνια επισκέπτονται τις ανασκαφές σε Γόρτυνα, Φαιστό και Αγία Τριάδα.

«Τώρα μέ τήν ἄνοιξιν πολλοί ξένοι ἐπεσκέφθησαν τήν πόλιν μας· ἐξακολουθοῦν δέ ἐρχόμενοι εἰς σημεῖον μάλιστα ὥστε τά ξενοδοχεῖα μας νά μή εἶναι ἐπαρκή πρός στέγασίν των ... Ἄς προσπαθήσουν λοιπόν πάντες οἱ ἐνδιαφερόμενοι διά τό Ἡράκλειον ὅπως ἐπιτύχωσι τήν διόρθωσιν τῆς συγκοινωνίας καί τότε νά εἶναι βέβαιοι ὅτι τό Ἡράκλειον θέλει γίνῃ λόγῳ τῶν ἀρχαιοτήτων του ὁ τόπος τοῦ προσκυνήματος ὄλων τῶν ἀρχαιοφίλων».⁵

Τους εξέχοντες περιηγητές υποδέχονται τοπικοί άρχοντες και εκπρόσωποι φορέων της πόλης. Την ξενάγηση στο Μουσείο αναλαμβάνουν συχνά οι Ιωσήφ Χατζηδάκης και Στέφανος Ξανθουδίδης, και στην Κνωσό ο ίδιος ο Σερ Άρθουρ Έβανς.

---

¹ Σημερινή οδός Δικαιοσύνης.

² *Νέα Εφημερίς*, 4.9.1911.

³ *Νέα Εφημερίς*, 15.5.1911.

⁴ *ΙΔΗ*, 31-3-1927.

⁵ *Νέα Εφημερίς*, 15.5.1911.

Έτσι, ξεκινά η λειτουργία σύγχρονων Ξενοδοχείων Ύπνου, σε νέα ειδικά κατασκευασμένα για αυτόν τον σκοπό κτίρια ή σε παλιά καταλλήλως τροποποιημένα οικοδομήματα. Τα δωμάτια καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των κτιρίων και οι διαστάσεις τους κυμαίνονται ανάλογα με το οίκημα. Είναι κατά κύριο λόγο μονόκλινα και δίκλινα και λιγότερο συχνά τρίκλινα, με σιδερένια κρεβάτια, κομοδίνα, ηλεκτρικά κουδούνια και νιπτήρα. Σε κάθε όροφο λειτουργεί από ένα κοινόχρηστο αποχωρητήριο και όλοι οι επισκέπτες εξυπηρετούνται από ένα μόνο κοινόχρηστο λουτρό, που αργότερα διαθέτει, σε κάποιες περιπτώσεις, και ζεστό νερό. Τα μαγειρεία εξυπηρετούν συνήθως το προσωπικό που συχνά διαμένει στους χώρους του ξενοδοχείου, ενώ εστιατόριο για τους πελάτες διαθέτει μονοψήφιος αριθμός επιχειρήσεων στην πόλη. Η Αστυϊατρική Υπηρεσία πραγματοποιεί συχνούς ελέγχους για την ανανέωση της άδειας λειτουργίας τους, επισημαίνοντας τις απαραίτητες βελτιώσεις και προβαίνοντας σε υποβιβασμό της τάξης της επιχείρησης που δεν συμμορφώνεται.

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ

Η αρθρογραφία στον τοπικό τύπο παρουσιάζει τη σταδιακή εξέλιξη της τουριστικής κίνησης εν γένει στον ελλαδικό χώρο, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον, κατά καιρούς, στην Κρήτη. Η παγκόσμια οικονομική κρίση του '30 προκάλεσε αλλαγές στο διεθνές τουριστικό τοπίο, σύμφωνα με την εφημερίδα *Ελευθέρα Σκέψις*, και οι «διάφοροι πολυεκατομμυριοῦχοι καί οί σνόμπ τῶν κοσμοπολιτικῶν κύκλων» αντικαθίστανται από ανθρώπους «τῶν μέσων ἀστικῶν τάξεων».⁶ Η απαγόρευση χορηγήσεως συναλλαγματος για ταξίδια αναψυχής στο εξωτερικό προκαλεί αύξηση του εσωτερικού τουρισμού στην Ελλάδα και η εφημερίδα προτείνει την έκδοση «είκονογραφημένων βιβλιαρίων» ως «τό εὐκολώτερον μέσον προπαγάνδας».⁷

Η αύξηση της τουριστικής κίνησης και η διαπίστωση των οφελών από αυτήν οδήγησαν ήδη από το 1929 στην ίδρυση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.). Το 1935 ιδρύεται το Επαγγελματικό Επιμελητήριο Τουριστικών Ξενοδοχείων, με έδρα την Αθήνα. Τον Φεβρουάριο του 1936 δημοσιεύεται στην εφημερίδα της Κυβέρνησης διάταγμα βάσει του οποίου τα τουριστικά ξενοδοχεία κατατάσσονται σε τάξεις.⁸ Το 1938 ιδρύεται η Ένωση Ξενοδόχων Ηρακλείου. Έναν χρόνο αργότερα, η Τοπική Επιτροπή Τουρισμού Ηρακλείου αποφασίζει την έκδοση Τουριστικού Οδηγού για την Κρήτη, καθώς και την ίδρυση τοπικών Τουριστικών Συνδέσμων που θα εξυπηρετούν τους επισκέπτες και θα ελέγχουν τους όρους υγιεινής στους χώρους τουριστικού ενδιαφέροντος. Οι δύο αυτές ενέργειες παρουσιάζονται στον φιλοκυβερνητικό τοπικό τύπο «ὡς ἡ ἀφετηρία μιᾶς σοβαροτέρας ἐξετάσεως τοῦ ὅλου ζητήματος τοῦ Τουρισμοῦ ἐν Κρήτῃ».⁹ Το 1940, στην ίδια εφημερίδα, εκθιάζεται το έργο του υφυπουργού Τύπου και Τουρισμού της Κυβέρνησης Μεταξά, Θεολόγου Νικολούδη, ο οποίος «ἐμερίμνησεν θετικώτατα καί διά τήν εὐρείαν προπαγάνδισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Τουρισμοῦ εἰς τό ἐξωτερικόν, διά τῆς κυκλοφορίας εἰδικῶν διαφημιστικῶν συγγραμμάτων τῶν ἱερῶν χώρων τῶν ἀρχαιολογικῶν μας μνημείων», οργάνωσε τα ελληνικά περίπτερα σε διάφορες διεθνείς

⁶ *Ελευθέρα Σκέψις*, 12.2.1932.

⁷ *Ελευθέρα Σκέψις*, 26.2.1932.

⁸ *Ελεύθερα Σκέψις*, 23.2.1936.

⁹ *ΙΔΗ*, 17.6.1939.

εκθέσεις και εδραίωσε την εμπιστοσύνη των ξένων προς την Ελλάδα, όπως «άποδεικνύει ή καταπληκτική κατά τήν τελευταίαν τριετίαν αύξησις τῆς Τουριστικῆς μας κινήσεως».¹⁰

Η γερμανική εισβολή διακόπτει βίαια την ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα. Πολλά ξενοδοχεία στην πόλη του Ηρακλείου υφίστανται σημαντικές ζημιές ή και ολική καταστροφή κατά τους βομβαρδισμούς της πόλης, ενώ άλλα επιτάσσονται και χρησιμοποιούνται αρχικά από τους εισβολείς και στη συνέχεια από τις Βρετανικές συμμαχικές δυνάμεις. Μετά την απελευθέρωση της χώρας, λίγες είναι οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις στο Ηράκλειο που προσπαθούν να επαναλειτουργήσουν. Το τουριστικό τοπίο μεταβάλλεται πλήρως, με την ίδρυση νέων σύγχρονων ξενοδοχειακών μονάδων, εξοπλισμένων καταλλήλως για να ικανοποιήσουν τις όλο και αυξανόμενες απαιτήσεις του κοινού. Όσες προπολεμικές επιχειρήσεις επιβίωσαν του πολέμου κάνουν απέλπιδες προσπάθειες να συνεχίσουν τη λειτουργία τους, υποβιβασμένες διαρκώς και απευθυνόμενες πια σε επισκέπτες με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες. Η αδυναμία των περισσότερων επιχειρηματιών να αντεπεξέλθουν οικονομικά στις βελτιώσεις που ζητά επιτακτικά ο Ε.Ο.Τ. οδηγεί σταδιακά στην παύση λειτουργίας τους.¹¹

ΟΔΟΣ ΜΑΡΤΥΡΩΝ 25ΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Μετά την κήρυξη της Κρητικής Πολιτείας και την έλευση του Υπατου Αρμοστή πρίγκιπα Γεωργίου στην Κρήτη, ξεκινούν προσπάθειες για τη μετατροπή του Ηρακλείου σε πόλη ευρωπαϊκών προδιαγραφών. Η οδός Βεζίρ Τσαρσί είναι από τις πρώτες οδούς της πόλης που ρυμοτομούνται βάσει του Νόμου 395/1901 «Περί του σχεδίου της πόλεως Ηρακλείου», που προέβλεπε πως «Διά την αγοράν Βεζύρ από του λιμένος μέχρι του αντίθετου άκρου Τσεπανέ θα ληφθή υπ' όψει το σχέδιον εκπονηθέν επί της Αγγλικῆς κατοχῆς υπό του μηχανικοῦ Πρωτοπαπαδάκη» (Τζομπανάκη 2011, 136). Ο δρόμος μετονομάζεται σε οδό Μαρτύρων 25ης Αυγούστου σε ανάμνηση των αιματηρών γεγονότων του 1898 (Τζομπανάκη 2000, 97, 119, 125).

«Γιατί Βεζίρ Τσαρσί καί ὄχι ὁδός Μαρτύρων; Ποίαν ἱστορικωτέραν ὀνομασίαν ἤθελεν ἡ ὁδός αὕτη; Ἐκτός τούτου ἀρκεταί ἀναμνήσεις τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας εἶναι τά πένθη τῶν διαφόρων οἰκογενειῶν ὥστε νά δικαιολογηται τό ξεφόρτωμα τῶν ἀσχήμων καί κακοήχων διά τά ὄψα μας ὀνομάτων τῶν παλαιῶν ὁδῶν».¹²

Ἢδη ἀπό το 1902, τῆς θέσης των χαλασμάτων ξεκινούν νά παίρνουν ἐπιβλητικά κτίρια καί μέγαρα που ἀκολουθοῦν τά πρότυπα του ὄψιμου Νεοκλασικισμοῦ καί του Ἐκλεκτικισμοῦ. Τα νέα αὐτά ἀρχιτεκτονικά στυλ ἀπομάκρυναν τήν πόλη ἀπό τήν περίοδο τῆς Τούρκικης κατοχῆς καί τήν ἔφεραν ἕνα βῆμα πιο κοντά στην Ἑνωσι με τήν ἐλεύθερη Ελλάδα, ἐπηρεασμένα ἀπό τήν ἀστική ἀρχιτεκτονική των Ἀθηνῶν. Ἡ ἔντονη οἰκοδομική δραστηριότητα ἀποτυπώνεται σε σχόλιο τῆς Νέας Ἐφημερίδας (18.12.1911):

«Φαντασθῆτε τί γίνεται εἰς τούς στενοῦς δρομίσκους, ἔχοντες ὑπ' ὄψει σας τήν ὁδόν Μαρτύρων, τήν πρώτην ἐμπορικὴν ὁδόν τῆς πόλεως μας. Ἐδῶ κτίριον, ἐκεῖ κτίριον, ἐδῶ

¹⁰ ΙΔΗ, 13.1.1940.

¹¹ Στοιχεῖα που ἀπορρέουν ἀπό τήν ἀλληλογραφία των ἀρχείων Ε.Ο.Τ. καί Ε.Ε.Ε.

¹² Νέα Ἐφημερίς, 29.5.1911.

υποψήφιον κτίριον καί ἐκεῖ ὑπό μελέτη κτίριον. Καί τό ἀποτέλεσμα; Δέν μπορεῖ κανεῖς νά κάμη δύο βήματα χωρίς νά διατρέξη τόν κίνδυνον νά τόν ἀνασύρουν ἀπό τοὺς λάκκους καταλασπωμένον, ἀπό τὰς πέτρας καταμωλωπισμένον καί ἀπό τὰ ξύλα θεόστραβον.»

Με το Διάταγμα 89/1906 «Περί καθορισμοῦ ελαχίστου εμβαδοῦ εἰς τὴν οδὸν τῆς αγοράς Βεζύρ τῆς πόλεως Ἡρακλείου» ορίζεται ὅτι «επειδὴ ἡ ανωτέρω οδὸς εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων τῆς πόλεως τοῦ Ἡρακλείου, αἱ οἰκοδομαὶ δέον νά ὡσι διώροφοι καὶ νά μὴ ἐπιτρέπονται αὐλότοιχοι» (Τζομπανάκη 2011, 174). Ὁ δρόμος ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸ λιμάνι στο κέντρο τῆς πόλης μετατρέπεται σὲ σκηνικό, δίνοντας ψευδὴ εἰκόνα γιὰ τὴν πραγματικὴ κατάσταση ποὺ επικρατεῖ στὴν πόλη καὶ ονομάζεται, ἔτσι, σκωπτικὰ ἀπὸ τοὺς κατοίκους «λεωφόρος τῆς Ἀπάτης» ἢ «Πλάνης» (Τζομπανάκη 2000, 97, 122· Τζομπανάκη 2011, 184). Κατὰ μῆκος τοῦ ἄξονα αὐτοῦ οἰκοδομοῦνται τὰ πιο πολυτελεῖ ξενοδοχεῖα ὕπνου τῆς πόλης, προσελκύοντας τοὺς πιο εὐπόρους επισκέπτες καὶ διαμορφώνοντας τὰ πρῶτα στάδια τῆς τουριστικῆς κίνησης στο Ἡράκλειο (Εἰκ. 1).

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ ΜΙΝΩΣ

Το 1919 κατασκευάζεται στὸν ἀριθμὸ 3 τῆς 25ης Αυγούστου κτίριο με δύο πτέρυγες, σὲ σχέδια τοῦ Δημητρίου Κυριακοῦ (εἰκ.1, ἀρ. 1) (Τζομπανάκη 2011, 316). Ἰδιοκτῆτης τοῦ εἶναι τὸ Μοναστηριακὸ Ταμεῖο Ἡρακλείου, τὰ ἀρχικὰ τοῦ οὐοῖου

Εἰκ. 1. Τοποθεσία ξενοδοχείων:

1. Μίνως,
2. Ξενοδοχεῖο τῆς Γαλλίας,
3. Κνωσός,
4. Πάλλας,
5. Ἑλλάς,
6. Ξενοδοχεῖο τῆς Ἀγγλίας,
7. Ἰδαίον Ἄντρον
(υπόβαθρο Google Maps).

Εικ. 2. Το Ξενοδοχείο της Γαλλίας και το Ξενοδοχείο Μίνως στην είσοδο της οδού Μαρτύρων 25ης Αυγούστου.

βρίσκονται σκαλισμένα στο μοναδικό σήμερα σωζόμενο στην αρχική του θέση μαρμάρινο φουρούσι (Εικ.3). Το 1920 περνάει στην κατοχή του Πανάνειου Νοσοκομείου.¹³ Πρόκειται για κτίριο που ακολουθούσε τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής της α΄ δεκαετίας του 20ού αι. (Εικ. 2). Το 1926 στους χώρους του στεγάζεται το ξενοδοχείο «Μίνως», ιδιοκτησίας Ιωάννη Συλλιγάρδου (Σταυρινίδης 1983, 60), ιδιαίτερα φημισμένο για την πολυτέλειά του. Στους χώρους του φιλοξενείται, μεταξύ άλλων, ο Τσιμικάλης, στρατηγός της κυβέρνησης Βενιζέλου: «Διά τοῦ ἀτμοπλοίου *Μαίρη Μ.* ἀφίχθη εἰς τήν πόλιν μας ἔξ Ἀθηνῶν ὁ στρατηγός Τσιμικάλης ὅπως προβῆ εἰς τήν ἐπιθεώρησιν τοῦ ἐνταῦθα 43ου συντάγματος πεζικοῦ. Ὁ κ. Τσιμικάλης κατέλυσεν εἰς τό ξενοδοχεῖον Μίνως».¹⁴ Ὅπως υποδηλώνει αγγελία στον τοπικό

Εικ. 3. Μαρμάρινο φουρούσι του Ξενοδοχείου Μίνως με τα αρχικά του Μοναστηριακού Ταμείου (Μ.Τ.) (Αρχείο Κ. Νικολοπούλου).

¹³ Με το υπ' αρ. 7959/2-5-1920 συμβόλαιο.

¹⁴ ΙΔΗ, 12.4.1932.

τύπο, το 1936, το ξενοδοχείο επεκτείνεται και «έχει ανάγκη τριών καμαριερών έγγραμάτων ήλικίας 25-35 έτων. Μισθός ικανοποιητικός».¹⁵

Σύμφωνα με τον Γεώργιο Καρρά, παλιό κάτοικο του Ηρακλείου, αεροπόροι της RAF διέμεναν στο Μίνως πριν το '41.¹⁶ Την περίοδο της Κατοχής, σύμφωνα με την μαρτυρία του Παύλου Κόρπη, ναυτιλιακού πράκτορα με γραφεία επί της 25ης Αυγούστου, το Μίνως επιτάχθηκε από τους Ιταλούς.¹⁷ Σε επιστολή του Μηνά Δημ. Ζέη προς το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος (Ξ.Ε.Ε.) το 1945, αναφέρεται καθαρά πως από τα τέσσερα ξενοδοχεία του Ηρακλείου της κατηγορίας των Τουριστικών, το Κνωσός και το Ελλάς κατεστράφησαν, ενώ το Μίνως και το Ελβετία διεσώθησαν από τους βομβαρδισμούς, αλλά λεηλατήθηκαν από τους Γερμανούς.¹⁸ Με το γεγονός αυτό συνηγορούν και φωτογραφίες της πόλης, όπου το μεν Ξενοδοχείο της Γαλλίας έχει κατεδαφιστεί μετά από τις ζημιές που υπέστη από τη Γερμανική εισβολή, ενώ το Μίνως στέκεται στη θέση του.¹⁹

Το έτος παύσης λειτουργίας του ξενοδοχείου δεν είναι προς το παρόν γνωστό, αλλά είναι πιθανό ο επιχειρηματίας του να μην κατάφερε να προβεί στις απαραίτητες για την επαναλειτουργία του επισκευές.²⁰ Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από την προφορική μαρτυρία του Παύλου Κόρπη, σύμφωνα με την οποία μετά την Κατοχή οι δύο πτέρυγες σώζονταν στη θέση τους, αλλά το ξενοδοχείο δεν ήταν πια σε λειτουργία. Σύμφωνα με τον ίδιο, το ισόγειο βρισκόταν σε σχετικά καλή κατάσταση και στέγαζε κατόπιν καταστήματα ή γραφεία.²¹

Φωτογραφία του κτιρίου του 1965, της συλλογής Charles W. Cushman, των αρχείων του Πανεπιστημίου της Indianapolis, αποδεικνύει πως οι πτέρυγες σώζονταν στη θέση τους μέχρι τουλάχιστον την περίοδο λήψης της.²² Πληροφορίες για το έτος και τις συνθήκες κατεδάφισης της βόρειας πτέρυγας δεν έχουν προς το παρόν εντοπιστεί.

Μεταπολεμικά το οίκημα βρίσκεται στην ιδιοκτησία του Δήμου Ηρακλείου. Το 2009 γίνεται απόπειρα μίσθωσης και ανακατασκευής του για την εκ νέου στέγαση ξενοδοχειακής επιχείρησης, ενέργεια που δεν ολοκληρώθηκε.²³ Από το κτίριο σώζεται σήμερα μέρος της νότιας πτέρυγας, απαλλαγμένο πλήρως από τα αρχικά μορφολογικά στοιχεία της κηρυγμένης ως μνημείου πρόσοψης (Εικ. 4).²⁴

¹⁵ *Ελευθέρα Σκέψις*, 8.1.1936. Λεπτομέρειες των εργασιών αυτών δεν είναι γνωστές.

¹⁶ Προφορική μαρτυρία Γεωργίου Καρρά, ετών 98, στον Κ. Ε. Μαμαλάκη, 27/9/2016.

¹⁷ Προφορική μαρτυρία Παύλου Κόρπη στον Κ. Ε. Μαμαλάκη, 28/9/2016.

¹⁸ Επιστολή Μηνά Δημ. Ζέη προς Επιμελητήριο, 5.3.1945, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

¹⁹ <http://webapp1.dlib.indiana.edu/cushman/results/detail.do?query=country%3A%22Greece%22+AND+city%3A%22Iraklion%22&page=1&pagesize=20&display=thumbcap&action=browse&rnum=P13956> (τελευταία προσπέλαση 24.1.2017). Επιπλέον terminus post quem αποτελούν και οι εργασίες ανάπλασης της πρόσοψης του μετέπειτα Ξενοδοχείου Φλώρινα, όπου στα εγκεκριμένα το 1950 σχέδια η αρχική «δαντελωτή» επίστεψη αντικαθίσταται με την απλή, ευθεία διαμόρφωση (βλ. σχέδια φακέλου ΕΟΤ).

²⁰ Επιστολή Μηνά Ζέη προς Επιμελητήριο, 20.9.1946, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

²¹ Προφορική μαρτυρία Παύλου Κόρπη στον Κ. Ε. Μαμαλάκη, 28/9/2016.

²² <http://webapp1.dlib.indiana.edu/cushman/results/detail.do?query=country%3A%22Greece%22+AND+city%3A%22Iraklion%22&page=1&pagesize=20&display=thumbcap&action=browse&rnum=P13956> (τελευταία προσπέλαση 24.1.2017).

²³ Φάκελος κτιρίου στην Ε.Ν.Μ.Κ.

²⁴ ΥΠΠΟ/Δ.Ν.Σ.Α.Κ./55195/1217/2-9-2010.

Εικ. 4. Σωζόμενη κατάσταση κτιρίου
Ξενοδοχείου Μίνως
(Αρχείο Κ. Νικολοπούλου).

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ²⁵

Στα ανατολικά του ξενοδοχείου Μίνως και σε επαφή με αυτό βρισκόταν το Ξενοδοχείον της Γαλλίας, ιδιοκτησίας των Καπουκίνων μοναχών (Εικ. 1, αρ. 2, Εικ. 2). Το κτίριο κατασκευάστηκε το 1901, δίπλα στη μονή, σε σχέδια του Ν. Mancuso. Σε αυτό εγκαταστάθηκε αρχικά η Σχολή Θηλέων Ηρακλείου. Αργότερα, το οίκημα μισθώθηκε και λειτούργησε ως το Ξενοδοχείον της Γαλλίας. Στη βιβλιογραφία απαντά το όνομα της Ευαγγελίας Χρυσοστομίδου ως ενοικιάστριας του κτιρίου (Σάββας 2010, 160), ενώ σε διαφήμιση του ξενοδοχείου αναφέρεται ο Μιχαήλ Ζερβάκης και Διευθυντής της επιχείρησης ο Εμμανουήλ Παπαδάκης (Εικ. 5). Το κτίριο είχε

Εικ. 5. Διαφήμιση του Ξενοδοχείου της Γαλλίας (ΙΔΗ, 24.1.1909).

²⁵ Αν και δεν βρίσκεται επί της οδού 25ης Αυγούστου, η παρουσίασή του στην παρούσα μελέτη κρίθηκε σκόπιμη λόγω της εγγύτητάς του με την οδό και το όμορο ξενοδοχείο Μίνως, συμπληρώνοντας έτσι το τοπίο των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων στον κυριότερο εμπορικό δρόμο της εποχής.

Εικ. 6. Ξενοδοχείο Κνωσός
(Δουλιγέρακης 1998, εικ. 142,
σελ. 121).

λιτές νεοκλασικές γραμμές και αποτελείτο από ισόγειο, δύο ορόφους και εξώστη με θέα στο ενετικό λιμάνι και τον Μεγάλο Κούλε. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κατελήφθη αρχικά από Γερμανούς και στη συνέχεια από Ιταλούς στρατιώτες. Οι συνεχιζόμενοι βομβαρδισμοί και οι λεηλασίες που ακολούθησαν προκάλεσαν ανεπανόρθωτες ζημιές και στα μέσα του 20ού αι. κατεδαφίστηκαν οι ετοιμόρροποι όροφοί του (Ρούσσος 2014, 74). Στη θέση του οικοδομήθηκε αργότερα νέο κτίριο που στεγάζει σήμερα ξενώνα της Καθολικής Εκκλησίας.

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ ΚΝΩΣΟΣ

Το ξενοδοχείο Κνωσός κτίστηκε δίπλα από το μακαρονοποιείον των αδελφών Καστρινογιαννάκη (όπου αργότερα το κτίριο της Ιονικής Τράπεζας) και στη θέση του καταστήματος του εμπόρου

Γεωργίου Ζαγκάκη και του συνεταίρου του Τούρκου Χακή Εφέντη (Εικ. 1, αρ. 3).²⁶ Το κτίριο κτίστηκε από τον εκ Ρουμανίας Πουλάκη²⁷ (Μαρκίδης 1956, 16) ακολουθώντας τις επιταγές του Νεοκλασικισμού (Εικ. 6-7). Στη συνέχεια, πέρασε στην ιδιοκτησία²⁸ του Δημητρίου Ζέη, καταγόμενου από την Κωνσταντινούπολη,²⁹ που το 1899 έφτασε στα Χανιά και ασχολήθηκε με το εμπόριο των αλεύρων (Ζέη 2005, 142). Έναν χρόνο αργότερα, εγκαθίσταται στο Ηράκλειο

²⁶ Στο διάγραμμα ρυμοτομίας της οδού 25ης Αυγούστου του 1914 σημειώνεται η ακριβής θέση του ξενοδοχείου Κνωσός απέναντι από την οικοδομή Κωνσταντίνου Λιοπυράκη. Η θέση του επαληθεύεται σε σύντομο ρεπορτάζ της εφημερίδας *ΙΔΗ*: «Πρό ήμερῶν ἀνοιγομένων τῶν θεμελίων πρὸς οἰκοδομίαν οἰκίας ἐν τῷ οἰκοπέδῳ Λιοπυράκη καὶ Καπνιστοῦ ἀντικρῦ τοῦ ξενοδοχείου Κνωσοῦ ἀνευρέθη εἰς βάθος 5 περίπου μέτρων ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν τάφος...». Τζομπανάκη 2011, ν. 63, εικ. 181, 254 καὶ *ΙΔΗ*, 7/11/1909 ἀντίστοιχα.

²⁷ Ο Σταυρινίδης αναφέρει πως κτίστηκε από δύο Κεφαλωνίτες ομογενείς από τη Ρουμανία, τους Πολάκη και Πολάτο· Σταυρινίδης 1983, 58.

²⁸ Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι ο Δημήτριος Ζέης ενοίκιασε το κτήριο (ενδεικτικά Σταυρινίδης 1983, 58). Στα έγγραφα, όμως, των αρχείων Ε.Ο.Τ. και Ξ.Ε.Ε. γίνεται σαφές πως αυτό πέρασε στην ιδιοκτησία της οικογένειας Ζέη. Το έτος της αγοράς δεν είναι γνωστό.

²⁹ Ο Δερμιτζάκης αναφέρει πως καταγόταν από την Άνδρο (Δερμιτζάκης 1962, 44).

Εικ. 7. Τα Ξενοδοχεία Πάλλας και Κνωσός της οικογένειας Ζέη. Έκδοση Α. Μπιζάκη, Ηράκλειο Συλλογή Μ. Παπαδάκη-Δάνδολου (Τζομπανάκη 2000, εικ. 138, σελ. 102).

και ξεκινά την ενασχόλησή του με τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις (στο ίδιο). Το Κνωσός αρχίζει να λειτουργεί το 1902. Για αρκετά χρόνια ήταν το μόνο σύγχρονο ξενοδοχείο ύπνου της πόλης που διέθετε εστιατόριο και καφενείο στο ισόγειο, καθώς και «πατάρι» (ημιόροφο) στο οποίο λειτουργούσε φιλολογικό αναγνωστήριο. Οι υπόλοιποι όροφοι χρησιμοποιούνταν ως ξενοδοχείο (Σταυρινίδης 1983, 58· Ζέη 2005, 142).

Ιδιαίτερο μορφολογικό χαρακτηριστικό του κτιρίου αποτελούσε ο εξώστης από τον οποίο εκφώνησε λόγο ο Ελ. Βενιζέλος το 1907: «Μετά τὰ προκαταρκτικά ταῦτα ἔπεται ἡ κυρία παράστασις ἣτις ἐπρόκειτο νά δοθῆ εἰς τό ξενοδοχεῖον τῆς Κνωσσοῦ. Ἐκεῖ τό πλῆθος συνεκεντρώθη καί μετ' ὀλίγον φαίνεται ἐπί τοῦ ἐξώστου ὁ μεσοσαράκοστος ἐπισκέπτης μας, ἔχων ἐκατέρωθεν ἀνθρώπους τοῦ Δημαρχείου...».³⁰

Στις αίθουσες του ξενοδοχείου λαμβάνουν χώρα διαλέξεις υπό την αιγίδα της «Λέσχης των Επιστημόνων»,³¹ στο εστιατόριο γευματίζουν Ρώσοι και Άγγλοι αξιωματούχοι κατά την αποχώρηση των συμμαχικών δυνάμεων από το νησί³² και στα δωμάτιά του φιλοξενούνται προσωπικότητες της εποχής, όπως ο αρχαιολόγος Σερ Άρθουρ Έβανς (Ζέη 2005, 142).

Ο Δημήτρης Ζέης «με τα γυαλάκια πάνω στη μύτη και το κοντακινό μπίο» μνημονεύεται ως ιδιαίτερα φιλόξενος στην περίπτωση του γραφικού «πανελληνίου Πρίγκηπα και ποιητή» Νικολού,³³ τον οποίο φιλοξενούσε δωρεάν στο Κνωσός (Δερμιτζάκης 1962, 45· Δερμιτζάκης

³⁰ ΙΔΗ, 24.3.1907.

³¹ <http://history.heraklion.gr/hp.php?id=1781&iid=2214&sid=2488&level=3&on=0> (τελευταία προσπέλαση 21.9.2016).

³² ΙΔΗ, 10.7.1908 & 10.7.1909.

³³ Νικολός Παλαιοκρασσάς από την Άνδρο· βλ. Τηλ. Βασιλόπουλου (1997), ΝΙΚΟΛΟΣ Δ. ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑΣ: Ο Πανελληνίος Ποιητής και Στιχουργός, Αθήνα.

1963, 131). Το όνομα του Δημητρίου Ζέη θα παραμείνει άρρηκτα συνδεδεμένο με το ξενοδοχείο Κνωσός για δεκαετίες μετά τον θάνατό του. Δεύτερος διαχειριστής του ξενοδοχείου, υπήρξε ο γιός του Ιωάννης, μέχρι και το 1937. Ακολούθησε ο αδερφός του Μηνάς Δημ. Ζέης, για λογαριασμό των συγκληρονόμων του τελευταίου, από το τέλος του 1937 και μέχρι την καταστροφή του ξενοδοχείου το '40.

Το 1936, το Κνωσός διαθέτει 25 δωμάτια και είναι ξενοδοχείο Γ' κατηγορίας.³⁴ Στην εφημερίδα *Ελευθέρα Σκέψις* (9.1.1936) δημοσιεύεται, το ίδιο έτος, αγγελία πώλησης του ½ εξ αδιαιρέτου της οικοδομής του ξενοδοχείου. Επιπλέον στοιχεία για την εν λόγω αγοραπωλησία δεν είναι γνωστά, αλλά από την μετέπειτα αλληλογραφία φαίνεται πως παρέμεινε στην ιδιοκτησία της οικογένειας. Το 1938, το ξενοδοχείο υποβιβάζεται στην Δ' κατηγορία, λόγω εξίσωσης τιμών με τα ξενοδοχεία Γ' κατηγορίας.³⁵ Το 1941, σε επιστολή προς το Επιμελητήριο, ο Μηνάς Ζέης αναφέρει πως και οι δύο επιχειρήσεις του καταστράφηκαν κατά τους βομβαρδισμούς της πόλης από τους Γερμανούς και συγκεκριμένα πως το Κνωσός κάηκε και το Ελλάς κατέρρευσε.³⁶ Ζητά οικονομική ενίσχυση από το Ταμείο Πρόνοιας των Ξενοδόχων, αλλά το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο αδυνατεί να βοηθήσει ελλείψει πόρων.³⁷

Μετά την καταστροφή του Κνωσός, το οικόπεδο έκτασης 420 τ.μ. παραμένει στην ιδιοκτησία των κληρονόμων Ζέη. Μόλις το 1956, με επιστολή προς το Ξ.Ε.Ε., ο Μάριος Ζέης διατυπώνει το ενδιαφέρον της οικογένειας για ανοικοδόμηση του ξενοδοχείου, έπειτα από δανεισμό, συνεταιρικά με κεφαλαιούχους ή και με την πώληση του ίδιου του οικοπέδου.³⁸ Η πρότασή του δεν βρήκε ανταπόκριση και μέχρι, τουλάχιστον, την εποχή που γράφει ο Σταυρινίδης, το οικόπεδο φαίνεται πως παραμένει κενό (Σταυρινίδης 1983, 58).

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ ΠΑΛΛΑΣ

Το 1912, σε σχέδια του Δημ. Κυριακού,³⁹ κτίζεται οικοδόμημα ιδιοκτησίας της Τράπεζας των Αθηνών⁴⁰ με σκοπό να στεγάσει ξενοδοχειακή επιχείρηση. Το ίδιο έτος μισθώνεται από τον Ιωάννη Δημητρίου Ζέη και ξεκινά η λειτουργία του ως το Ξενοδοχείο Πάλλας.⁴¹ Βρισκόταν στη γωνία των οδών Μαρτύρων 25ης Αυγούστου και Κορωναίου και απευθυνόταν σε αστική πελατεία, ημεδαπή και ξένη (εικ. 1, αρ. 4).⁴² Επρόκειτο για τριώροφο Μέγαρο που «παρουσιάζει ὄγκον τόν ὁποῖον οὐδέν ἄλλο οἰκοδόμημα παρουσιάζει ἐν τῇ πόλει μας, ἐμφάνισιν δέ μεγαλοπρεπεστάτην μέ εὐρύτατην εἴσοδο, διαδρόμους κ.λπ.» (Εικ. 7-8).⁴³ Από τον εξώστη του εκφώνησε, το 1936, ο Γεώργιος Μαρής, βουλευτής του κόμματος των Φιλελευθέρων, λόγο

³⁴ Επιστολή 11/3/1936, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

³⁵ Επιστολή 30/11/1938, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

³⁶ Επιστολικόν Δελτάριον, 8 Αυγούστου (;) 1941, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

³⁷ Επιστολικόν Δελτάριον, 8 Αυγούστου (;) 1941 και Έγγραφο-απάντηση 20.8.1941, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

³⁸ Επιστολή προς Επιμελητήριο, 8.3.1956, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

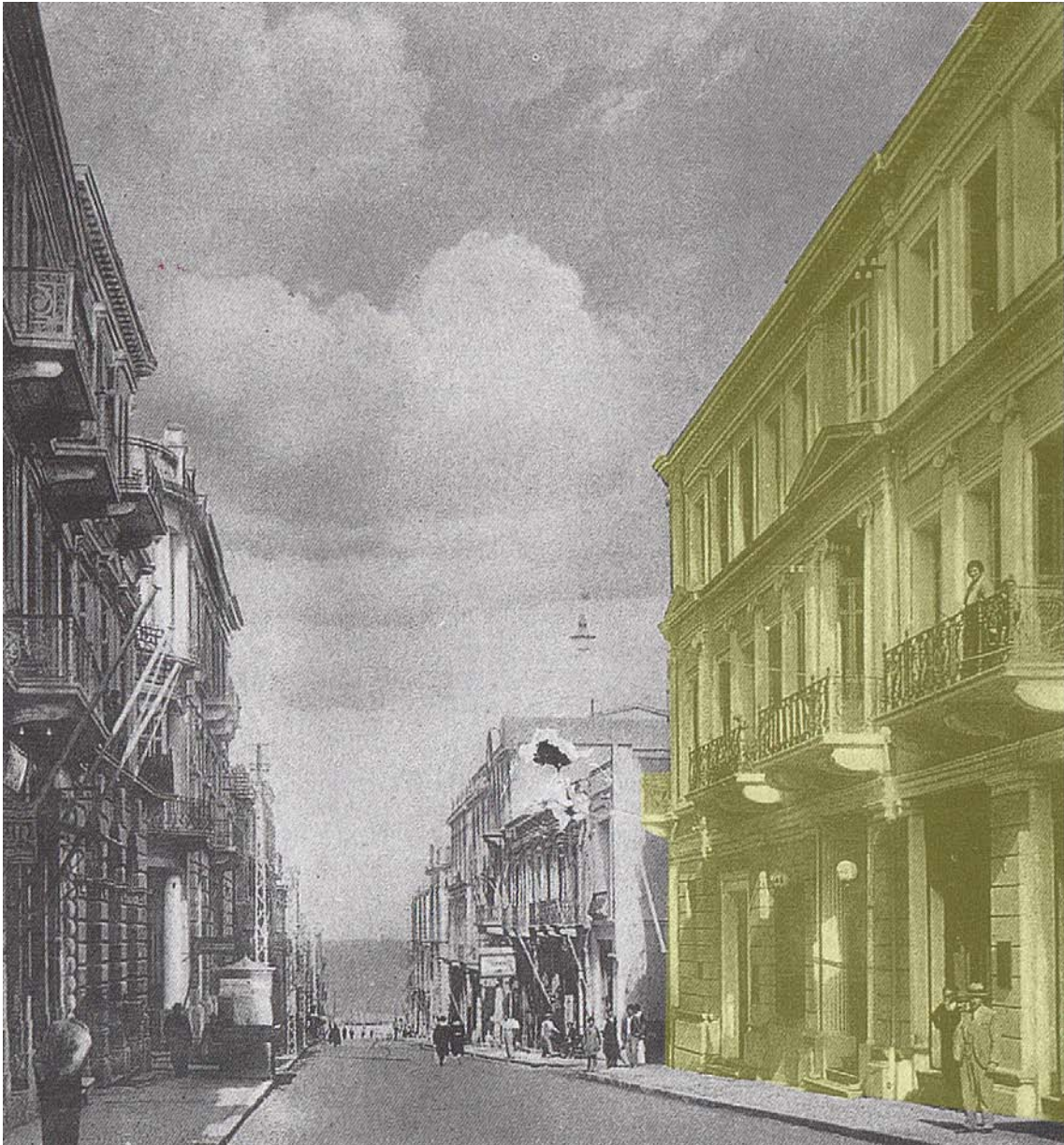
³⁹ Τζομπανάκη 2005, τελευταία προσπέλαση 21.9.2016.

⁴⁰ Ο Σταυρινίδης αναφέρει πως το ξενοδοχείο κτίστηκε από τον έπαρχο του Παναγίου Τάφου, Βασίλειο Λεμονίδη, αλλά η πληροφορία δεν διασταυρώθηκε στα αρχεία. Σταυρινίδης 1983, 59.

⁴¹ Δελτίον Πληροφοριών Τουριστικού Ξενοδοχείου, 15.2.1936, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

⁴² Το 1935 ανήκει στην Γ' κατηγορία Τουριστικών Ξενοδοχείων Έγγραφο Ε.Ο.Τ., 31.12.1935, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

⁴³ Επιστολή Μ. Ζέη προς Ξ.Ε.Ε., 1.4.1938, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

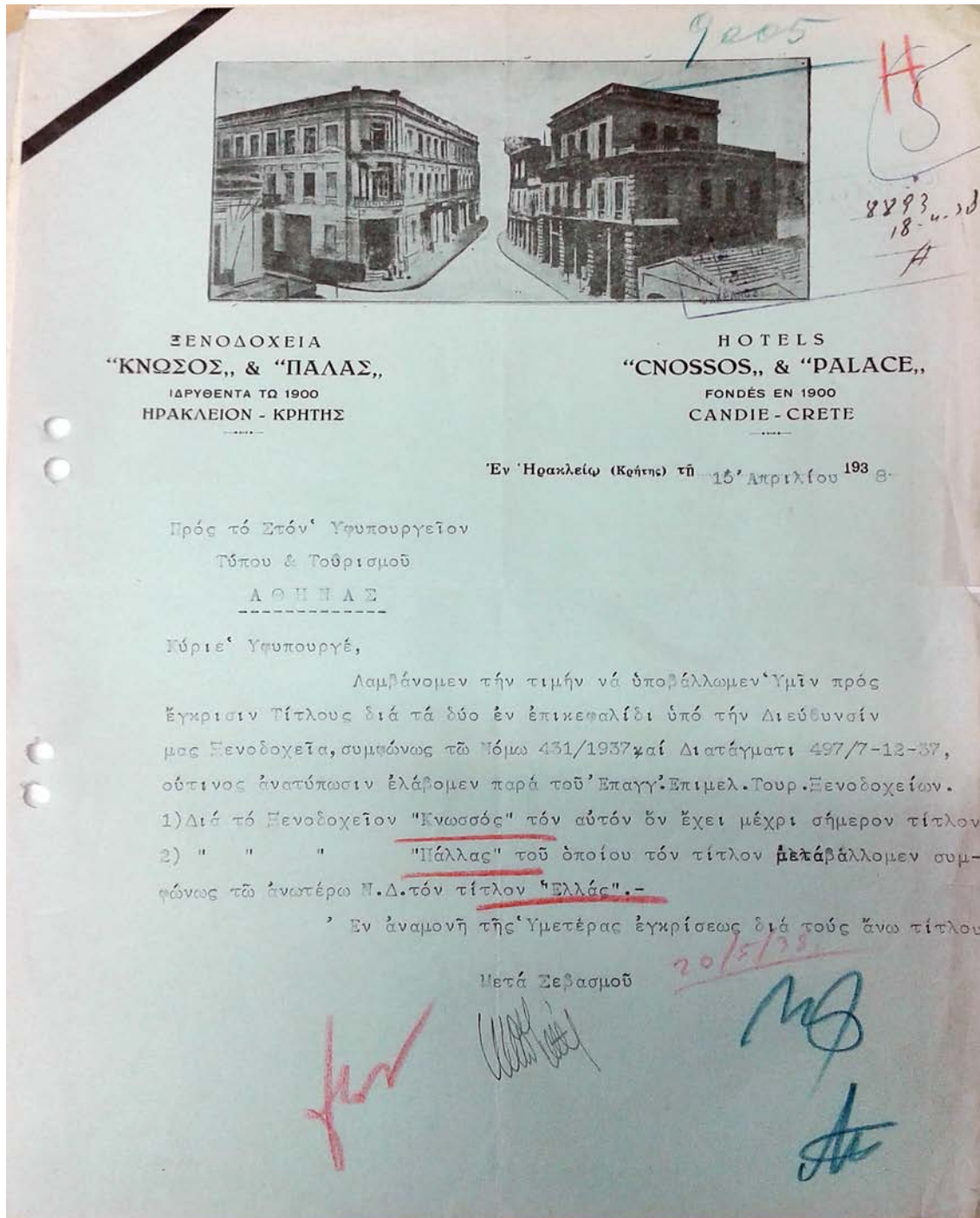

Εικ. 8. Γενική άποψη 25ης Αυγούστου προς βορρά. Σημειώνεται το Ξενοδοχείο Πάλλας (Τζομπανάκη 2000, εικ. 161, σελ. 115).

προς το πλήθος «τό όποϊον εΐχε κυριολεκτικώς καλύψει τήν όδόν 25 Αύγούστου καί τάς παρόδους».⁴⁴ Τη διεύθυνσή του αναλαμβάνει ο ίδιος ο Ιωάννης Δημ. Ζέης, διευθυντής παράλληλα και του ξενοδοχείου Κνωσός, μέχρι το 1937, έτος θανάτου του. Τη θέση του παίρνει ο αδερφός του Μηνάς Ζέης για λογαριασμό των συγκληρονόμων του. Έπειτα από την ψήφιση του Διατάγματος «περί τίτλων τών Ξενοδοχείων», ο τελευταίος αποστέλει, το 1938, αίτηση προς το Υπουργείο Τύπου και Τουρισμού για να εγκριθεί η μετονομασία του ξενοδοχείου Πάλλας σε Ελλάς⁴⁵, αφού διαθέτει λιγότερα δωμάτια από όσα προβλέπει το εν λόγω διάταγμα

⁴⁴ *Ελευθέρα Σκέψις*, 15.1.1936.

⁴⁵ Αρχείο Ε.Ο.Τ. Εΐχαν προηγηθεί επιστολές του Μηνά Ζέη προς το Ξ.Ε.Ε. (1.4.1938) και της επιτροπής Τουρισμού

Εικ. 9. Επιστολή-αίτημα Μηνά Ζέη προς το Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού για μετονομασία Ξενοδοχείου Πάλλας σε Ελλάς (Αρχείο Ε.Ο.Τ.).

ώστε να νομιμοποιείται να φέρει την ονομασία Πάλλας στον τίτλο του (Εικ. 9). Το 1941 το κτίριο που στεγάζει το ξενοδοχείο Ελλάς βομβαρδίζεται από τους Γερμανούς και καταρρέει.⁴⁶

Ηρακλείου προς το Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού (17.4.1938) προκειμένου να εξαιρεθεί η συγκεκριμένη επιχείρηση από το Διάταγμα, αιτήματα που δεν έγιναν δεκτά: Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

⁴⁶ Επιστολικόν Δελτάριον, 8 Αυγούστου (;) 1941, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

Αργότερα, το 1948, ο Μηνάς Ζέης αναφέρει σε επιστολή του προς το Επιμελητήριο την πρόθεση της Τράπεζας Αθηνών να κτίσει νέο ξενοδοχείο στη θέση του βομβαρδισθέντος Ελλάς, με σκοπό να το εκμεταλλευτεί η ίδια. Για πρώτη φορά μία εταιρεία δραστηριοποιείται στον χώρο του Τουρισμού, προκαλώντας ανησυχία στους επαγγελματίες του κλάδου.⁴⁷ Η Εθνική Τράπεζα Ελλάδος και Αθηνών καταθέτει σχέδια προς έγκριση στον Ε.Ο.Τ. το 1954. Το νέο ξενοδοχείο θα ονομάζεται ΑΣΤΗΡ και θα είναι Α΄ κατηγορίας. Στο κτίριο, μετά την παύση λειτουργίας του ως ξενοδοχείου, στεγάζεται σήμερα κατάστημα της ιδιοκτήτριας Εθνικής Τράπεζας και της αλυσίδας καλλυντικών και προϊόντων ομορφιάς HONDOS CENTER.

ΣΥΓΧΩΝΕΥΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΖΕΗ ΣΤΟ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ ΕΛΛΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΚΑΝΤΑΝΟΛΕΟΝΤΟΣ

Ήδη από το 1941 και μετά την καταστροφή των κτιρίων επί της οδού Μαρτύρων 25ης Αυγούστου, οι δύο ξενοδοχειακές επιχειρήσεις της οικογένειας Ζέη συγχωνεύονται και μεταφέρονται στη συνοικία Τεφτεδάρ και επί της οδού Καντανολέοντος 11, σε οίκημα ιδιοκτησίας της Ειρήνης συζ. Μαρίου Ζέη (Εικ. 1, αρ. 5). Η επιχείρηση, υπό την επωνυμία Ελλάς,

λειτουργεί με προσωρινή άδεια από την τότε Αστυνομική Αρχή, υπό τη διεύθυνση του Μηνά Ζέη.⁴⁸ Το κτίριο στο οποίο στεγάζεται το ξενοδοχείο αποτελεί δείγμα αστικού κτιρίου των αρχών του 20ού αι., με νεοκλασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά (Εικ. 10).⁴⁹ Το οίκημα επιτάσσεται από τους Γερμανούς από νωρίς, όπως φαίνεται από το αρχείο του Ξ.Ε.Ε. και την αλληλογραφία που σχετίζεται με θέματα αποζημίωσης των ιδιοκτητών επιτεταγμένων ξενοδοχείων.⁵⁰ Η σωζόμενη αλληλογραφία δε μαρτυρά τη χρήση του χώρου κατά την επίταξη. Σύμφωνα με τον Γεώργιο Καρρά, με του οποίου την κατοικία συνορεύει το

Εικ. 10. Πρόσωση Ξενοδοχείου Ελλάς επί της Καντανολέοντος 11 (Αρχείο Ε.Ν.Μ.Κ.).

⁴⁷ Επιστολή Μηνά Δημ. Ζέη προς Επιμελητήριο, 13.9.1948, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

⁴⁸ Αίτηση Μάριου Ζέη προς Αστυνομία Τουρισμού, 10.5.1954, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

⁴⁹ Τεχνική έκθεση 7ης Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων, αρ. πρωτ. 587/8-9-1993, Αρχείο Ε.Ν.Μ.Κ.

⁵⁰ Αλληλογραφία περιόδου 1941-1945.

Εικ. 11. Σφραγίδες Ξενοδοχείου Ελλάς (Αρχεία Ε.Ο.Τ. και Ξ.Ε.Ε.)

ξενοδοχείο, το κτίριο λειτούργησε ως χώρος προσωρινής κράτησης κατοίκων της πόλης που χρησιμοποιήθηκαν ως ανθρώπινη ασπίδα σε Γερμανικές φάλαγγες. Κατά τον ίδιο, η πρακτική αυτή ακολουθήθηκε μετά το σαμποτάζ στη Δαμάσκα (8.8.1944).⁵¹

Το επίσημο αίτημα μεταφοράς και λειτουργίας της νέας επιχείρησης κατατίθεται στη Γενική Γραμματεία Τουρισμού μεταπολεμικά, το 1947.⁵² Στο εξής εξυπηρετούνται έως και Γ' κατηγορίας πελάτες, «άνθρωποι του Λαού και παραγγελιοδόχοι έρχόμενοι συνήθως διά μίαν ημέραν».⁵³ Από τον Απρίλιο του 1954 τη διεύθυνση αναλαμβάνει ο Μάριος Δημ. Ζέης, μέχρι τον θάνατό του, το 1967. Από τα μέσα του 1969, έπειτα από δύο πολύ σύντομες μισθώσεις, εμφανίζεται ο Μηνάς Ζέης εκ νέου ως διευθυντής του Ελλάς, σε προχωρημένη πια ηλικία. Τον Σεπτέμβριο του 1976, διακόπτει προσωρινά τη λειτουργία του ξενοδοχείου, με σκοπό τη συνταξιοδότησή του.⁵⁴ Κατόπιν, υπογράφεται μίσθωση με την εταιρεία ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ-ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΡΑΚΑΝΤΩΝΑΚΗΣ Ο.Ε. (Εικ. 11).⁵⁵ Το ξενοδοχείο παύει να λειτουργεί στις 31.12.1992.⁵⁶

⁵¹ Προφορική μαρτυρία Γεωργίου Καρρά στον Κ. Ε. Μαμαλάκη, 27.9.2016.

⁵² Αίτηση Μηνά Ζέη προς Γενική Γραμματεία Τουρισμού, 22.1.1947, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

⁵³ Επιστολή Μάριου Ζέη προς Ε.Ο.Τ., 29.3.1955, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

⁵⁴ Επιστολή Μηνά Ζέη προς Επιμελητήριο, 25.8.1976, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

⁵⁵ Ιδιωτικό Συμφωνητικό Μισθώσεως, 10.9.1976, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

⁵⁶ Έγγραφο Τουριστικής Αστυνομίας Ηρακλείου προς Επιμελητήριο, 11.7.1994, Αρχείο Ξ.Ε.Ε.

Μετά την παύση λειτουργίας του φαίνεται πως χρησιμοποιείται εκ νέου μόνο το ισόγειο κατάστημα επί της Καντανολέοντος, στεγάζοντας το ζαχαροπλαστείο SAMARIA. Το 1994, το κτίριο έχει περάσει στην ιδιοκτησία των Δημητρίου και Πέτρου Μαρίου Ζέη. Με την υπ' αριθμόν ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/43599/1843/27-7-1994 απόφαση το πρόσθιο τμήμα του κτιρίου με μέτωπο επί της οδού Καντανολέοντος 11 κηρύσσεται διατηρητέο.⁵⁷ Τέλος, ήδη από το 2008 το κτίριο έχει περάσει στην ιδιοκτησία των Αλέξανδρου, Ντανιέλας και Χριστίνας Μαρούδα.

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Το 1908, στα βόρεια της Λότζιας και σε οικόπεδο του Εφκαφίου οικοδομήθηκε τριώροφο κτίσμα, έπειτα από νίκη σε δίκη κατά την οποία ο Δήμος Ηρακλείου διεκδίκησε ανεπιτυχώς την εκμετάλλευση της έκτασης αυτής ως μέρος της πλατείας του Αγ. Τίτου (Εικ. 1, αρ. 6, Εικ. 12-13). Εκεί στεγάστηκε, το 1910, το Ξενοδοχείο της Αγγλίας, με πέντε δωμάτια στον άνω όροφο, τρία δωμάτια, μεγάλη αίθουσα και, πιθανώς, τραπεζαρία στον μεσαίο όροφο και πλυντήριο στην είσοδο (Σταυρινίδης 1983, 59). Το κτίριο ενοικίασε ο Κωνσταντίνος Καργιολίδης, γνωστός ως «τς' Αγγλίας ξενοδόχος», με πείρα στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις από τον καιρό που ήταν στα Χανιά. Την επιχείρηση διηύθυνε μέχρι το 1929, χρονιά που το οίκημα πωλήθηκε ως μέρος των ανταλλάξιμων. Τη φύση του οικήματος ως μέρος των ανταλλάξιμων επιβεβαιώνει με

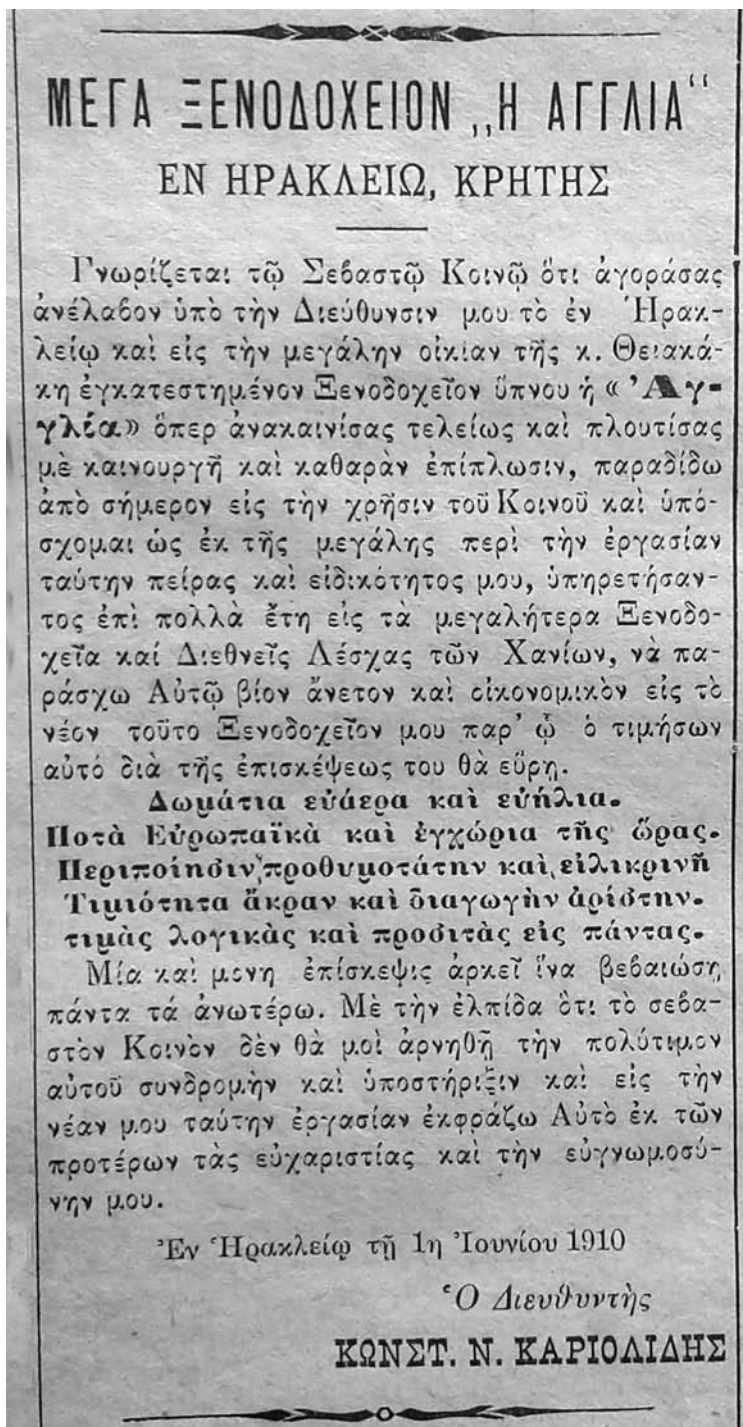
Εικ. 12. Ξενοδοχείο της Αγγλίας (Φωτογραφικό αρχείο της Γερμανικής μονάδας αλεξιπτωτιστών που κατέλαβε την πόλη του Ηρακλείου – εικόνα από το διαδίκτυο, με κάθε επιφύλαξη για μελλοντική αναθεώρηση πηγής).

⁵⁷ Σε έγγραφα της δεκαετίας του '60 αναφέρεται το ενδεχόμενο κατεδάφισής του στο πλαίσιο ανάπλασης του Ε.Ο.Τ. 33' ενδεικτικά: Υγειονομική Τουριστική Επιθεώρηση, 20.10.1960, Αρχείο Ε.Ο.Τ., επιστολή Μαρίου Ζέη προς Ε.Ο.Τ., 6.9.1966, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

Εικ. 13. Γενική άποψη 25ης Αυγούστου προς νότο. Σημειώνονται κατά σειρά το Ξενοδοχείο Πάλλας και το Ξενοδοχείο της Αγγλίας (Τζομπανάκη 2000, εικ. 160, σελ. 115).

Εικ. 14. Αναγγελία έναρξης λειτουργίας του Ξενοδοχείου της Αγγλίας (ΙΔΗ, 5.6.1910).

έγγραφό του προς το υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού ο ίδιος ο Καργιολίδης.⁵⁸ Για τον λόγο αυτόν προκαλεί σύγχυση η αγγελία που υπογράφει και πάλι ο ίδιος και δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα ΙΔΗ, στις 5.6.1910, όπου αναφέρεται ρητά πως αγόρασε την οικία Θειακάκη και εγκατέστησε σε αυτήν το «Ξενοδοχεῖον ὕπνου ἢ Ἄγγλια» (Εικ. 14).

⁵⁸ Έγγραφο 20.4.1940, αρχείο Ε.Ο.Τ.

Στο Ξενοδοχείο της Αγγλίας αναζήτησε αρθρογράφος της εφημερίδας *ΙΔΗ* τον Ραϋμόνδο Ντάνγκαν και τη σύζυγό του Πηνελόπη Σικελιανού, που ταξίδεψαν στην Κρήτη για να επισκεφτούν τις ανασκαφές της Φαιστού. Μαζί τους ήταν και η Εύα Πάλμερ, σύζυγος του Άγγελου Σικελιανού.⁵⁹

Ο Κ. Καργιολίδης ανοικιάζει τον χώρο του παλιού Καζίνο του Ροΐδη, μετά τον θάνατο του ιδιοκτήτη του Κωνσταντίνου Αλεξάκη-Ροΐδη, στη γωνία των οδών Χάνδακος και Μιχ. Βιστάκη (Δερμιτζάκης 2008, 74, σημ. 35). Τον ανακαινίζει και ιδρύει το ξενοδοχείο Ακταίων. Μετά την αγορά του οικήματος από τον Γεώργιο Πεδιώτη, γίνεται έξωση στον Καργιολίδη και η επιχειρηματική του δραστηριότητα διακόπτεται και πάλι (Σταυρινίδης 1983, 61-62).

Το 1938, ο Κ. Καργιολίδης γίνεται διευθυντής του Ξενοδοχείου Ιδαίων Άντρον, επί της οδού Μιλάτου, μετά τον θάνατο του προηγούμενου διευθυντή του, Γ. Κουτεντάκη.⁶⁰ Λόγω παλαιότητας του οικήματος, επεδίωξε να μεταφερθεί η επιχείρηση στην ιδιοκτησία Μηλιαρά επί της οδού Έβανς, όπου η Στρατιωτική Λέσχη της Φρουράς Ηρακλείου, και να μετονομαστεί σε «Ξενοδοχείον της Αγγλίας». Έπειτα από τη λήξη της μίσθωσης από τον Καργιολίδη και την επιστολή-παρέμβαση προς τον Ε.Ο.Τ. της ιδιοκτήτριας οικήματος και επιχείρησης, Χριστίνας χήρας Γεωργίου Κουτεντάκη, η μεταφορά δεν ολοκληρώθηκε και το ξενοδοχείο ύπνου επί της Μιλάτου διατήρησε την αρχική του ονομασία, Ιδαίων Άντρον.⁶¹

Στη θέση του πρώτου Ξενοδοχείου της Αγγλίας, επί της οδού Μαρτύρων 25ης Αυγούστου, ανηγέρθη, άγνωστο πότε, κατοικία ιδιοκτησίας Μιχ. Παπαδάκη. Έπειτα από σχετικό αίτημα προς τον Ε.Ο.Τ., εγκρίθηκε η μελέτη τροποποίησης της εν λόγω κατοικίας σε ξενοδοχείο, σε μια περίοδο που η τουριστική κίνηση γνώριζε σταθερή αύξηση και η έλλειψη καταλυμάτων στην πόλη του Ηρακλείου ήταν και πάλι εμφανής.⁶² Το νέο ξενοδοχείο βρίσκεται δίπλα από τη Λότζια και ονομάζεται Κνωσσός.⁶³ Αποτελείται από ισόγειο και τρεις ορόφους και κατατάσσεται στην Γ' κατηγορία.⁶⁴ Η επιχείρηση παύει να λειτουργεί στις 31.10.1993.⁶⁵ Στο κτίριο στεγάζονται σήμερα καταστήματα και γραφεία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΛΒΕΤΙΑΣ

Σε επιστολές διαμαρτυρίας του 1936 προς τον Ε.Ο.Τ. και το Ξ.Ε.Ε., ο Ιωάννης Ζέης διαμαρτύρεται για την ίδρυση ξενοδοχείου «εις απόστασιν δέκα κυριολεκτικῶς βημάτων από τοῦ ξενοδοχεῖου μου ΚΝΩΣΣΟΣ» και «ἐναντι τοῦ ἰδικοῦ μου Ξενοδοχεῖου Κνωσσός» αντίστοιχα, σημειώνοντας πως κάτι τέτοιο θα προκαλούσε οξύτατο ανταγωνισμό, με αντίστροφα για τον τουρισμό αποτελέσματα και οικονομική εξαθλίωση και των δύο επιχειρηματιῶν.⁶⁶ Η ακριβής

⁵⁹ *ΙΔΗ*, 12.7.1908.

⁶⁰ Αίτηση προς Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, 7.7.1938, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

⁶¹ Επιστολή 2.6.1940, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

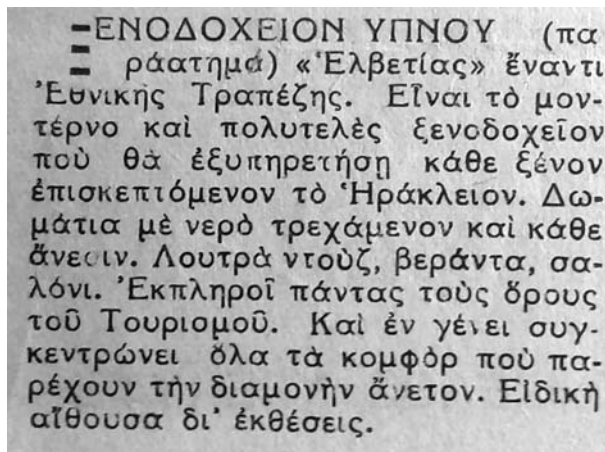
⁶² Έγγραφο Ε.Ο.Τ. προς Μιχ. Παπαδάκη, 6.8.1953, Αρχείο Ε.Ο.Τ. και Αίτημα Τοπικής Επιτροπής Τουρισμού Ηρακλείου προς Ε.Ο.Τ., 1955, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

⁶³ Αίτημα Χρυσούλας Παπαδάκη προς Ε.Ο.Τ. για έγκριση ονόματος, 29.6.1956, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

⁶⁴ Έκθεση Επιθεώρησης Α. Ιατρίδη, 2.7.1957

⁶⁵ Βεβαίωση Ε.Ο.Τ. προς Χρ. Παπαδάκη, 1.9.1994, Αρχείο Ε.Ο.Τ.

⁶⁶ Αρχεία Ε.Ο.Τ. και Ξ.Ε.Ε.

Εικ. 15. Διαφήμιση
Παραρτήματος Ελβετίας
(*Ελευθέρα Σκέψις*, 19.3.1936).

θέση του ξενοδοχείου αυτού δεν έχει εξακριβωθεί (Εικ. 15). Στην αλληλογραφία που ακολουθεί σημειώνεται πως το Παράρτημα Ελβετίας διαθέτει μόλις 11 δωμάτια, μαζί με αυτά του προσωπικού, ενώ στο άρθρο 9 του Αναγκαστικού

Νόμου «περί συστάσεως Πανελληνίου Ἐνώσεως Τουριστικῶν Ξενοδοχείων» απαγορεύεται ρητὰ ἡ λειτουργία ξενοδοχείου με λιγότερα ἀπὸ 15 δωμάτια. Ο διευθυντὴς τοῦ ξενοδοχείου Ελβετία Μιχ. Παπουτσάκης, ἀπαντώντας στα παραπάνω, υπενθυμίζει πως ἡ ἐπιχειρήσή του λειτουργεῖ ἤδη ἀπὸ το 1925 στὴν οδὸ Μονῆς Καρδιωτίσσης. Ἡ ἀπόκεντρη, ὁμως, θέση της, τὸν ἀνάγκασε νὰ ἀναζητήσῃ οἰκῆμα με περισσότερο πλεονεκτικὴ θέση καὶ γιὰ αὐτὸ δημιούργησε τὸ Παράρτημα Ελβετίας ἐπὶ τῆς 25ης Αυγούστου.⁶⁷ Ἐτσι, ὁ Ε.Ο.Τ. ἀποφαίνεται πως δὲν ὑπάρχει τίποτα μεμπτό στὴν ἐνέργειά του, δεδομένου ὅτι ὁ νόμος δὲν ἀπαγορεύει τὴ μεταφορὰ υφιστάμενης ἐπιχείρησης σε νέο χῶρο.⁶⁸ Τελευταία ἀναφορὰ στὸ Παράρτημα Ελβετία γίνεται σε ἔγγραφο τοῦ 1937, λίγο πρὶν τὸν θάνατο τοῦ Ἰωάννου Δημ. Ζέη.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα προπολεμικὰ ξενοδοχεῖα τῆς οδοῦ Μαρτύρων 25ης Αυγούστου ἀπετέλεσαν τοπόσημα τῆς ευρύτερης περιοχῆς τῆς πόλης τοῦ Ηρακλείου. Ἡ ἴδρυσή τους σε ἓναν ἀπὸ τοὺς πιο κεντρικοὺς καὶ ἐμπορικοὺς δρόμους τῆς πόλης, με ἀρχιτεκτονικὲς ἐπιλογές που ταυτίζονταν με τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὰ ἀνατολικά πρότυπα συνέβαλε στὴν ἐπιλογή τους ὡς χώρων ὁργάνωσης ἐκδηλώσεων πολιτικῆς προπαγάνδας, ἐκφώνησης λόγων καὶ κοινωνικῆς ἐπίδειξης. Ἡ ὀνοματοδοσία τῶν ἐπιχειρήσεων ἀκολουθεῖ τὰ πρότυπα τῶν ξενοδοχείων τῆς Ἀθήνας, ἀξιῶνοντας ἀνάλογη πολυτέλεια, ἐνῶ ἐντονὴ εἶναι καὶ ἡ παρουσία τοῦ τοπικοῦ στοιχείου μέσα ἀπὸ ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὸν Μινωικὸ πολιτισμὸ ὀνομασίες. Οἱ ἄνθρωποι που ἴδρυσαν καὶ διηύθυναν τὰ καλύτερα ξενοδοχεῖα τοῦ Ηρακλείου ὀραματίστηκαν ἓνα καινούριο μέλλον γιὰ τὴν πόλη, ὅπου ὁ τουρισμὸς θὰ ἀποτελοῦσε βασικὸ παράγοντα οικονομικῆς ἀνάπτυξης καὶ ἀφορμὴ γιὰ βελτιώσεις στὶς κοινωνικὲς υποδομὲς καὶ τὴν καθημερινότητα τῶν κατοίκων.

Ἡ ἐρευνα τῶν προπολεμικῶν ξενοδοχείων τοῦ Ηρακλείου, μέρος τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ καὶ τὸ παρὸν ἀρθρο, συνεχίζεται καὶ τὰ ἀποτελέσματά της θὰ παρουσιασθοῦν σε ἐπικείμενη δημοσίευση.

⁶⁷ Ἀπάντηση πρὸς Ε.Ο.Τ., 21.5.1936, Ἀρχεῖο Ε.Ο.Τ.

⁶⁸ Ἐπιστολὴ Ἐπιμελητηρίου πρὸς Ἰ. Ζέη, 3.7.1936, Ἀρχεῖο Ἐ.Ε.Ε.

Συνομογραφίες

- Ε.Ε.Τ.Ξ. Επαγγελματικό Επιμελητήριο Τουριστικών Ξενοδοχείων
 Ε.Ν.Μ.Κ. Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων Κρήτης
 Ε.Ο.Τ. Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
 Ξ.Ε.Ε. Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μανώλης Δερμιτζάκης (1962), *Από όσα θυμούμαι: το Παλιό Κάστρο*, τ. 1, Ηράκλειο.
 Μανώλης Δερμιτζάκης (1963), *Από όσα θυμούμαι: το Παλιό Κάστρο*, τ. 2, Ηράκλειο.
 Μανώλης Δερμιτζάκης (2008), *Από όσα θυμούμαι, το Παλιό Κάστρο. Μια βόλτα στο Ηράκλειο των αρχών του 20ού αι.*, Ηράκλειο, Εκδόσεις Δοκιμάκη.
 Μανώλης Δουλγεράκης (1998), *Επιστροφή στο Μεγάλο Κάστρο*, Ηράκλειο, Δωρικός.
 Ελευθερία Ζέη (2005), *Χώρος και Φωτογραφία. Το Ηράκλειο από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Κρητική Πολιτεία: Συλλογή Μιχάλη Σάλλα*, Αθήνα, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
 Θρασύβουλος Μαρκίδης (1956), «Παλιές αναμνήσεις. Η οδός Μαρτύρων (Βεζύρ Τσαρσί)», *Κνωσός*, τ.3, αρ. 17, Αθήνα.
 Νικόλαος Ρούσσο (2014), *Η Κρήτη και ο Πατήρ Αντωνίνος (1867-1908). Ο ηρωισμός ενός καθολικού ιερέα στη μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου*, Αθήνα.
 Δημήτρης Σάββας (2010), *Λες κι ήταν χθες! Μνήμες...από το παλιό Ηράκλειο*, Ηράκλειο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
 Νικόλαος Σταυρινίδης (1983), *Του Ροΐδη το Καζίνο (Μία τραγική ιστορία φυλετικού μίσους)*, Ηράκλειο, Κνωσός.
 Χρυσούλα Τζομπανάκη (2000), *Το Ηράκλειο εντός των τειχών. Αστική αρχιτεκτονική των Νεώτερων χρόνων από τις αρχές του 19ου έως και την τέταρτη δεκαετία του 20ού αι.*, Ηράκλειο, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος – Τμήμα Ανατολικής Κρήτης.
 Χρυσούλα Τζομπανάκη (2005), «Ένα ταξίδι μνήμης στη συναρπαστική μας πόλη», εφημ. *Πατρίς*, 29/3/2005 (ηλεκτρονική έκδοση, κατηγορία ΕΡΕΥΝΕΣ) (τελευταία προσπέλαση 21.9.2016).
 Χρυσούλα Τζομπανάκη (2011), *Η αρχιτεκτονική στην Κρήτη. Περίοδος των νεώτερων χρόνων*, τ. Β1, Ηράκλειο. *Αυτονομία (1898-1913). Η μετάβαση από τον 19ο στον 20ό αι.*, Ηράκλειο, έκδοση Χρυσούλα Τζομπανάκη.

ΆΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Αρχείο Ε.Ν.Μ.Κ.
 Αρχείο Ε.Ο.Τ., Παράρτημα Κρήτης
 Αρχείο Ξ.Ε.Ε.